

Paweł Góralczyk

"Aretologia w podręcznikach moralistów kapucyńskich w okresie między Soborem Watykańskim I a Watykańskim II", Andrzej Derdziuk, Lublin 2001 : [recenzja]

Studia Theologica Varsaviensia 40/1, 228-232

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tym cenniejsza to praca i bardziej potrzebna, iż pokazuje, jak wielu teologów katolickich metropolii kijowskiej potrafili pogodzić eklezjologię i w ogóle teologię łacińską i prawosławną, co jest też zadaniem na dzisiaj. Tym bardziej, że teologowie kijowscy nie czerpali biernie z obu tradycji, lecz twórczo je przekształcali, przede wszystkim inkulturując zachodnią myśl teologiczną we wschodnie środowisko kościelne. Autor podaje i omawia przykłady takiej inkulturyzacji eklezjalnej i eklezjologicznej. Publikacja służyć może także pojednaniu katolicko-prawosławnemu (i – co trudniejsze – unicko prawosławnemu), bo odbiega od wielu opracowań z obu stron pisanych jednostronnie, nieobiektywnie, wręcz w stylu propagandowym (np. na temat Unii Brzeskiej). Oparta jest na oryginalnych źródłach (omawianych lub cytowanych w tekście i przypisach), z których wiele jest w Polsce nieznanymi, czasem zaginionymi.

Autor analizuje źródła, korzysta też z innej literatury, świadom, iż *dotychczas nie dokonano jeszcze całościowego podsumowania i oceny poglądów eklezjologicznych teologów kijowskich, szczególnie w sensie ich ważkości doktrynalnej* (s. 17; zob. s. 52). Tę lukę poznawczą wypełnia swoją monografią. Ukazał *rzeczywiste tło doktrynalne i rodzaj interpretacji w katolickim Kościele kijowskim w końcu XVI i XVII wieku istotnych kwestii eklezjologicznych* oraz dokonał *właściwej systematyzacji myśli z jednoczesnym jej dopracowaniem*, a także *komparystyki i syntezy poglądów stanowiących wizję Kościoła* (s. 177). Owoc tego trudu mamy w ręku w postaci rozprawy usystematyzowanej, pisanej obiektywnie, zgodnie z wszelkimi regułami naukowymi, a zarazem w duchu prawdziwie ekumenicznym. Jest to dzieło oryginalne, świadczące o zacięciu naukowym autora, o jego odczytaniu, erudycji i pasji badawczej. Stanowi wartość nie tylko dla projektowania Kościołów Wschodu i Zachodu, ale także dla relacji polsko-ukraińskich w dziedzinie kultury, a nawet polityki.

Omówiona powyżej książka, mimo swoich braków przede wszystkim językowych, jest dziełem pionierskim, samodzielnym, na wysokim poziomie naukowym. Jest dziełem nie tylko teologicznym, ale i historycznym. Sposób jej napisania pokazuje, iż historia niezbyt ekumeniczna może dzisiaj służyć ekumenicznemu pojednaniu.

Ks. Michał Czajkowski

Andrzej Derdziuk OFMCap, *Aretologia w podręcznikach moralistów kapucyńskich w okresie między Soborem Watykańskim I a Watykańskim II*, Lublin 2001, ss. 525.

Studia historyczne są istotnym elementem teraźniejszości w bogatych przejawach życia człowieka z jednoczesnym wychyleniem ku przyszłości. Historia, a tym

bardziej jej dokładne poznanie, nie jest obojętne dla dzisiaj i to zarówno dla danej nauki, jak też i dla całości kształtu dziejów ludzkich, które mieszczą w sobie wielorakie bogactwo różnorodnej aktywności człowieka. Jasny obraz dziejów teologii otrzymamy dopiero wówczas, gdy powstanie wiele monografii dotyczących poszczególnych autorów, prądów teologicznych, a przede wszystkim konkretnych zagadnień danej wiedzy.

Z wielkim zatem uznaniem należy odnotować fakt podjęcia się opracowania monograficznego zagadnienia aretologii w ujęciu moralistów kapucyńskich. Cel, jaki sobie stawia autor – w swej obszernej monografii – jest jasny. Pragnie on zaprezentować wkład, jaki w odnowę katolickiej teologii moralnej na przełomie wieku XIX i XX wnieśli moralisci z Zakonu Braci Mniejszych Kapucynów. Spośród całości zagadnień teologicznomoralnych podejmowanych w podręcznikach Kapucynów, Autor wybiera problematykę aretologii. Uważa on przy tym, iż skupienie głównej uwagi na zagadnieniach aretologicznych w podręcznikach kapucyńskich pozwoli najpełniej pokazać dążenia do odnowy teologii moralnej. Rozważanie o cnotach, rzadkie i schematyczne w podręcznikach kazuistycznych, było znakiem pragnienia ukazywania pozytywnej strony życia moralnego i stanowiło wyraz przezwyciężenia negatywistycznego i legalistycznego ujmowania moralności.

Materiałem źródłowym dla autora stały się podręczniki teologów kapucyńskich, wydane między Soborem Watykańskim I a Soborem Watykańskim II. Przy czym autor ma świadomość, że podręczniki te stanowią owoc wieloletnich wykładów i praktycznie są zebraniem dotychczasowych dokonań naukowych w jednym dziele. Autorzy tych podręczników pochodzą z różnych narodowości i z różnych kręgów kulturowych. Dzieła kapucyńskich teologów przeznaczone były dla różnych odbiorców. Przeważnie byli to alumni seminariów prowadzonych przez zakon. Niejednokrotnie jednak odbiorcami podręczników byli duszpasterze, zwłaszcza spowiednicy oraz misjonarze pracujący w obcych krajach. Najstarsze z analizowanych dzieł mają charakter kazuistyczny i są ujęte w schemat pytań i odpowiedzi. Kompendia pisane po ukazaniu się kodeksu prawa kanonicznego w 1917 r. przesycone są odwołaniami do kanonów kodeksu. Ogólnie można powiedzieć, że podręczniki te miały przede wszystkim walor formacyjny i pastoralny.

Całość rozprawy została podzielona na cztery rozdziały. Rozdział I zatytułowany jest: *Kontekst powstawania podręczników moralistów kapucyńskich*. W pewnym stopniu wprowadzeniem do całości rozważań autora jest nakreślenie kontekstu historycznego i systemowego powstawania podręczników moralistów kapucyńskich. Została tutaj podjęta prezentacja rozwoju katolickiej teologii moralnej w XIX i XX wieku. Jej rozwój w tym okresie obejmuje nurty teologii romantycznej, odnowy biblijnej oraz nachylenia chrystocentrycznego. Obok tych trzech nurtów, które stanowiły kolejne etapy rozwoju teologii do czasów współczesnych, autor przed-

stawił także dwa kierunki nawiązujące do twórczości św. Alfonsa Liguori oraz nauki św. Tomasza z Akwinu.

W dalszej części tego rozdziału A. Derdziuk dokonuje znakomitej prezentacji nauczania teologii moralnej kapucynów. Rozpoczyna od ukazania rozwoju organizacji studiów do ustalenia odpowiednich struktur. Autor pokazał, że czas ten naznaczony wieloma inicjatywami reformatorskimi podejmowanymi przez przełożonych generalnych zakonu przyniósł odnowę studiów i zaowocował licznymi podręcznikami z teologii moralnej. Z kolei uwybraził autor motyw podejmowania studium teologii moralnej w zakonie, którym była konieczność przygotowania braci do posługi w konfesjonale oraz przybliżył sylwetki kapucynów, którzy oddawali się tej dziedzinie w przeciągu wieków istnienia zakonu.

Głównym przedmiotem badań pracy A. Derdziuka stały się podręczniki teologii moralnej napisane przez kapucynów w okresie między Soborem Watykańskim I a Watykańskim II. Stąd zasadny jest rozdział II zatytułowany: *Autorzy kapucyńskich podręczników teologii moralnej w XIX i XX wieku*. Autor zauważa, że nauczanie teologii prowadzone w szkołach i seminariach kapucyńskich znajdowało swój zapis w postaci podręczników, które najczęściej miały charakter kompendiów służących jako skrypty do wykładów i pomoc w uczeniu się studentów. Ze względu na dużą liczbę tych prac A. Derdziuk usystematyzował materiał i dokonał wyłonienia kryterium pozwalające na dokonanie odpowiedniego układu tego rozdziału. Takim kryterium była treść podręcznika, uzależniona od jego przeznaczenia i adresatów. Zależnie od tego kryterium autor wyłonił pięć grup podręczników.

W pierwszej grupie zostały zaprezentowane podręczniki mające układ areologiczny i zarazem ujmujące praktycznie całość treści w tym aspekcie. Drugą grupę stanowiły podręczniki stanowiące prace, które mimo podejmowania układu treści według schematu cnót, posiadają charakter zdecydowanie legalistyczny, to jest nastawiony na podkreślanie znaczenia przykazań. Ten charakter legalistyczny został jeszcze bardziej podkreślony w kolejnej grupie podręczników, które posiadają układ treści zbudowany wokół przykazań. Do czwartej grupy podręczników zaliczył autor te prace z etyki powinnościowej, które zostały zbudowane według kręgów odniesień. Omówione zostały tutaj dokonania dwóch autorów z prowincji Południowego Tyrolu, którzy moralność chrześcijańską ujęli jako zespół powinności wyliczanych według kręgów odniesień do Boga, do siebie samego i do bliźnich. Wreszcie ostatnią grupę stanowią podręczniki pisane do konkretnych adresatów, czyli misjonarzy, uczniów szkół średnich oraz poradnik dla spowiedników.

Rozdział III książki zatytułowany jest: *Nauka o cnotach teologicznych*.

Autor jest doskonale zorientowany w tym, że problematyka cnót stanowi jeden z najbardziej rozbudowanych tematów kapucyńskich podręczników teologii mo-

ralnej. Niektórzy z moralistów kapucyńskich swoje dzieła układali według schematu cnót, inni poświęcali im rozbudowane traktaty. Na ogół problematykę aretologii umieszczano w ramach teologii moralnej szczegółowej. Natomiast oddzielnie traktowano o cnotach teologalnych, które znajdowały swe zasadnicze miejsce w części ogólnej oraz szersze rozwinięcie w części szczegółowej.

Po przybliżeniu rozumienia cnoty przez autorów z zakonu kapucynów, autor przedstawił ich poglądy na temat wiary, nadziei i miłości. Ze względu na to, że teologowie ci poświęcali nierównomierną uwagę poszczególnym kwestiom, także w tym rozdziale istnieją duże różnice w ilości miejsca poświęconego tymże cnotom. Najszerzej została potraktowana miłość, najwięcej bowiem uwagi poświęcili jej moralisci kapucyńscy. Cnotę miłości odnoszono bowiem do Boga, do siebie samego oraz do bliźniego. Schemat omawiania poszczególnych cnót podporządkowany został układowi wywodów poświęconych tej problematyce w podręcznikach kapucyńskich. Po podaniu definicji i wyjaśnieniu pojęć, następuje przejście do ukazania konieczności danej cnoty, wskazanie na jej przymioty oraz omówienie wad przeciwnych cnotom.

Ostatnią część swej książki poświęcił autor *Problematyce cnót moralnych*. W prezentacji cnót moralnych zastosował on typowy układ obecny w badanych podręcznikach. Na początku prezentacji cnót moralnych umieszcza autor cnotę religijności, która mając za przedmiot Boga i wszelkie akty kultu, uważana była za wznioślejszą od cnót kardynalnych. W umiejscowieniu tej cnoty autorzy podręczników kapucyńskich odchodzili od Tomaszowego schematu, ustawiającego religijność w ramach cnót pokrewnych sprawiedliwości. Omawiając cnotę religijności A. Derdziuk podaje jej definicję i podziały oraz opisuje jej akty wewnętrzne i zewnętrzne. Dalsza część tego rozdziału została poświęcona zagadnieniu cnót kardynalnych (roztropność, męstwo, umiarkowanie i sprawiedliwość). Ich prezentacja zostaje poprzedzona ogólnym omówieniem tych cnót. Układ zaś prezentacji poszczególnych cnót jest podobny i obejmuje podanie określenia i zakresu cnoty oraz wad sprzeciwiających się działaniu cnotliwemu.

Książka A. Derdziuka stanowi bardzo poważne studium nad zagadnieniem aretologii w podręcznikach moralistów kapucyńskich. Jest ona dziełem imponującym objętościowo, ale zawiera również bogaty ładunek historyczny i doktrynalny, legitymujący wspaniałe dyspozycje naukowe jej Autora.

Nie ulega wątpliwości, że autorem kierowało w badaniach osobiste zaangażowanie i specjalistyczne zainteresowanie poznawcze, które potrafił metodologicznie ukierunkować, uporządkować i wyrazić w sposób intersubiektywnie komunikatywny. Główne tezy teoretyczne rozprawy zostały jednoznacznie sformułowane i mocno uzasadnione. Rozprawa jest nie tylko prezentacją nauczania o cnotach w podręcznikach moralistów kapucyńskich przełomu XIX i XX wieku ale jej autor

potrafił na omawiane zagadnienia spojrzeć oceniająco i potrafił także wskazać na korzenie tej nauki.

Paweł Góralczyk SAC

Ks. Sławomir Nowosad, *Odnowa anglikańskiej teologii moralnej w XX wieku*. Lublin 2001, ss. 264.

Ekumenia jako szczerza troska o świętą sprawę jedności wszystkich chrześcijan to bowiem nie żadne hobby kilku szaleńców przejmujących się serio i dogłębnie testamentalnymi słowami z Kościoła – wspólnoty ludu Bożego, niezależnie od jego aktualnych konfesyjnych Modlitwy Arcykapłańskiej Chrystusa (J 17,21), lecz natarczywe zadanie całego denominacji. Jest to imperatyw i poniekąd sprawdzian bycia chrześcijaninem dzisiaj. Niezlomnej ewangelicznej nadziei ekumenicznej i związanego z nią chrześcijańskiego optymizmu nie powinny żadną miarą przysłonić narzekania współczesnych „proroków niedoli” na tzw. globalny regres ekumeniczny w znaczeniu kompletnej stagnacji lub nawet końca ery ekumenii. Nie stanie się tak, gdyż jest wielu „szaleńców” – do których należy zaliczyć także ks. S. Nowosad, który otwierając się w naukowej refleksji na inne wyznania religijne jest przekonany, że dzięki ekumenicznemu otwarciu Kościoła stają się nie tylko ilościowo, ale także jakościowo bogatsze.

Nasza obecna, coraz bardziej „multikulturowa Europa” może w oparciu o Boże moce pojednania nie tylko przezwyciężyć tragedię tzw. czystek etnicznych, ale wypuklić na nowo nieodzowność chrześcijańskiego humanizmu, jeśli chodzi o konkretną nadzieję na lepszą przyszłość. Zasada inkarnacjonizmu naszej wiary decyduje wszakże równocześnie o „ludzkości” Boga, jak też o prawdziwym ukochaniu ziemi jako naprawdę „boskiego środowiska”. Więcej jeszcze, bo widząc w wydarzeniach pojednania faktyczną realizację odkupienia w świecie, wolno nam śmiało w perspektywie eklezjologicznej mówić o niemożliwości zbawienia poza światem – „*extra mundum nulla salus*”.

W duchu prawdziwej ekumenii wszyscy chrześcijanie muszą zaprawiać się jeszcze bardziej do ustawicznego „przekraczania progu nadziei”, zgodnie z wiarą wielkiego Krzewiciela tej postawy ekumenicznej, uściślonej bliżej w Liście Apostolskim *Tertio millenio adveniente* i w encyklice *Ut unum sint*, w której wyraźnie jest mowa o drodze ekumenizmu jako drodze Kościoła dzisiaj. To zaś świadectwo streszcza się przede wszystkim w ogólnochrześcijańskim wypełnianiu na co dzień zleconej nam przez Chrystusa „*postugi jednania*”. W to wielkie świadectwo i wydalenie drogi jednania należy wpisać monografię ks. Sławomira Nowosada.